

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim,
fan va innovatsiyalar vazirligi
Jizzax davlat pedagogika universiteti

**O‘ZBEK FILOLOGIYASINING DOLZARB
MASALALARI VA UNI O‘QITISH
METODIKASI MUAMMOLARI**

• **2024-yil 14-dekabr**

**III xalqaro an’anaviy ilmiy-amaliy
anjuman materiallari**

Biz mana shunday psixologik yozma topshiriqlar orqali ta’lim jarayonida quyidagi natijalarga erishishimiz mumkin:

- Hissiy o‘rish va empatiya rivojlanishi;
- Ichki dunyoni rivojlantirish;
- O‘ziga ishonchni oshirish;
- Muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- Stressni kamaytirish va ruhiy barqarorlik;
- Ijodiy fikrlashni rivojlantirish;

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, yozish jarayonini o‘quvchilarning sevimli mashg‘ulotiga aylantirish uchun ularning ruhiyatiga, kundalik turmushiga, orzu-maqсадlariga, qiynayotgan muammolarga, zamonaviy, dolzarb voqealar tahliliga mos bo‘lgan mavzularni ta’lim jarayonimizda qo‘llashimiz kerak. Ayniqsa, nazorat ishlarida, chunki bolalar, odatda, yomon bahodan qo‘rqib, a’lochi sinfdoshidan ko‘chirishadi. Agar biz ularning psixologiyasiga yaqin mavzular tanlasak, bir xil zerikarli topshiriqlardan voz kechsak, o‘quvchilar yuqori sinf bo‘lishganda ham yozma topshiriqlarni maroq bilan bajarishlari, har bir yozma ishni mustaqil fikrga tayanib, o‘z tajribalaridan kelib chiqib yozishlari mumkin. Unutmaylik, biz maktablarda turli qoidalar yodlatib, mashq daftarlarni grammatik topshiriqlar bilan to‘ldirib, hech qanday natijaga erishmaymiz. Ularga shunchaki xatosiz yozish, og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, o‘z “men” ini topishga yordam bersak kifoya.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Connor, K. M., and Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depress. Anxiety* 18, 76–82. doi: 10.1002/da.10113
2. DePasque, S., and Galván, A. (2019). Neurobiological responses in the adolescent striatum to being ‘tested’. *Soc. Cogn. Affect. Neurosci.* 14, 3–12. doi: 10.1093/scan/nsy104
3. DePasque, S., and Tricomi, E. (2015). Effects of intrinsic motivation on feedback processing during learning. *Neuroimage* 119, 175–186. doi: 10.1016/j.neuroimage.2015.06.046
4. DiMenichi, B. C., Ceceli A. O., Bhanji J. P., and Tricomi E. (2019). Effects of expressive writing on neural processing during learning. doi: 10.3389/fnhum.2019.00389
5. <https://uwaterloo.ca/>
6. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/>
7. <https://uz.wikipedia.org/>

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARGA “ALPOMISH” DOSTONINI ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O‘QITISH METODIKASI

ChDPU magistri

Ilmiy rahbar: ChDPU dots.v.b., p.f.f.d(PhD), U. Shermatova

Adabiy asarlarni tahlil qilishda ularning tur va janr xususiyatlari alohida ahamiyatga ega. Asarning tur va janri uni tahlil qilishga oid metod va usullarning belgilanishiga asos bo‘ladi. Taniqli metodist M.A.Ribnikova: “Metodik usullarni asar tabiati taqozo qiladi...” [1;172] deya bekorga ta’kidlamagan.

Adabiyot darsi metodik jihatdan mukammal tashkil qilinishi uchun o‘qituvchi quyidagi tayanch kompetentsiyalarga ega bo‘lishi lozim:

- 1) mashg‘ulotning aniq maqsadini qo‘ya bilish;
- 2) ta’limiy, tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi vazifalarni uyg‘unlikda amalga oshirish;
- 3) turli metod va usullardan oqilona foydala olish;
- 4) o‘quv materialining muhim jihatlarini ajrata bilish;
- 5) bir mavzu doirasidagi ma’lum bir darsning tashkiliy tomonini ishlab chiqa olish.

O‘quv jarayonini loyihalashtirish haqidagi adabiyotlarda loyihalashtirish uch bosqichdan iborat bo‘lishi haqida fikrlar bildirilmoqda:

1. Talabalar maqsadlari va natijalarini belgilash.
2. Natijalar asosida nazorat topshiriqlari va baholash mezonlarini ishlab chiqish.
3. O‘quv jarayonining texnologik xaritasi (dars ishlanmasi) ni ishlab chiqish. [2;8-11]

Dars uchun 3 ta asosiy maqsad tanlab olinadi. Ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar shular jumlasidandir. *Babanskiy* dars uchun qo‘yiladigan maqsadlar qatoriga rivojlantiruvchi maqsadni qo‘shgan.

Adabiyot darslari metodikada qat’iy o‘zining tuzilishiga ega emas. Ammo ushbu maqolada an’anaviy tuzilishdagi darslarda interfaol metodlardan foydalanishni ko‘rib chiqamiz.

Darsning maqsadi:

1. Ta’limiy maqsad 2 ta maqsadni ko‘zlaydi: Bilim asoslarini shakllantirish, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish. Ta’limiy maqsadning natijasi o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengayishi bilan izohlanadi. Masalan, *Talabalarga doston haqida nazariy ma’lumot berish.*

Olimlar XIX asr oxiridan XX asrning ikkinchi yarmiga qadar o‘zbek baxshilari tomonidan kuylangan 150 ga yaqin doston borligini aniqlashgan va variantlari bilan qo‘shib hisoblaganda, ulardan 400 tacha doston yozib olingan. Folklorchi olimlarning aytishlaricha, “Alpomish”ning 40 dan ortiq yozib olingan nusxasi bor. Xalq dostonlari olimlar tomonidan quyidagi turlarga ajratilgan:

1. Qahramonlik dostonlari.
2. Jangnoma dostonlar.
3. Romantik dostonlar.
4. Tarixiy dostonlar.

5. Kitobiy dostonlar. [Adabiyot: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9- sinfi uchun darslik. [3;46]

2. Tarbiyaviy maqsad asardagi qahramonlar xulq-atvori, asarning asosiy g'oyasidan kelib chiqib belgilanadi. Masalan, *O'quvchilarni Vatanga muhabbat, mardlik va fidoyilik ruhida tarbiyalash.*

3. Rivojlantiruvchi maqsad darsda qo'llanadigan faoliyat turlaridan kelib chiqib qo'yiladi. Masalan, *O'quvchilarning ifodali o'qish, sharhlab o'qish, lug'at bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish.*

I. O'tilgan mavzuni takrorlash.

Asar mazmuni yuzasidan savol-javob – o'quvchi asar mazmunini qay darajada o'zlashtirganligini aniqlashga yordam beradi. O'qituvchi asar mazmuni yuzasidan savollar tuzayotganda o'quvchini fikrlashga undaydigan va bevosita asarga murojaat qiladigan shaklda tuzish ancha samarali hisoblanadi. O'quvchi ushbu savollar yordamida asarga qayta-qayta murojaat qilar ekan, asar mazmunini yanada yaxshiroq va chuqurroq anglaydi. Bu esa darsdan ko'zlangan maqsadga erishish uchun ancha yordam beradi.

Asar mazmuni yuzasidan savollar:

1. *Hakimbekka 7 yoshida Alpomish deb ot qo'yilishining sabablari? (Alpinbiydan qolgan 14 botmon yoyni ko'taradi,shu yoy bilan o'q uzib Asqar tog'ining katta cho'qqilarini yulib o'tadi)*

2. *Dostonda Ko'kaldosh tomonidan Barchinoyga qanday ta'riflar beriladi? (Bu o'zbekning qizining dami baland ekan)*

3. *Dostonda Qo'shquloqning obrazi qanday tasvirlanadi? (Shomurti shoxalab har yoqqa ketgan ichida chichqonlar bolalab yotgan)*

4. *Barchin turmushga chiqish uchun qanday shartlar qo'yadi? ("Poyga qilaman,otini o'zdirganga tegaman. Kurashda alplarning barini yiqqanga tegaman. Yoy tortishsa,yoyi sinmay qolganga tegaman. Ming qadamdan tanga pulni urganga tegaman")*

II. Yangi mavzu bayoni

Yangi mavzu bayonida dastlabki qiladigan ishimiz o'rganiladigan asarga o'quvchilarning e'tiborini tortishdir. Kirish darslarida qiladigan ishlarimiz keying darslarda yaxshi samara olishga xizmat qiladi.

Kirish so'z – o'qituvchining yangi mavzuni tushuntirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki kirish so'zi orqali o'quvchida ilk taassurot uyg'onadi hamda asarni o'qib anglashga ishtiyoq uyg'onadi. O'qituvchining kirish so'zi qisqa, emotsional-ekspressivbo'yoqdorlikka ega hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Masalan, "*Alpomish*" dostonida *o'zbek xalqining azal imon-e'tiqod, or-nomus va yurt birligi yo'lida o'zini ayamasi yorqin aks ettirilgan. Siz dostonni o'qib, o'ziga unashtirilgan qizning qalmoqlar orasida talash, yurtdoshlarini begonalarga xor bo'lmasligi uchun jonini tikkan Alpomish Yaratganga imon keltirgani va unga do'st tutingani uchun Hakimbekning yonida o'zining insofsiz yaqinlari hamda qarindoshlariga qarshi kurashgan Qorajon insoniy fazilatleri*

bilan ko‘pchilik erkaklardan baland tura oladigan Oybachin va Qaldirg‘och timsollari millatimizga xos yuksak insoniy sifatlarni aks ettirganligini ko‘rasiz.

a) Lug‘at bilan ishlash darsning barcha bosqichlarida amalga oshirilishi mumkin(asar o‘qilishidan oldin,keyin).

Paygabet-bosag‘a,eshikka yaqin joy

Burum-soch o‘rimi

Narmoda-erkak-urg‘ochiligi noma‘lum odam,xunasa

Poyim-fahm,ma‘no

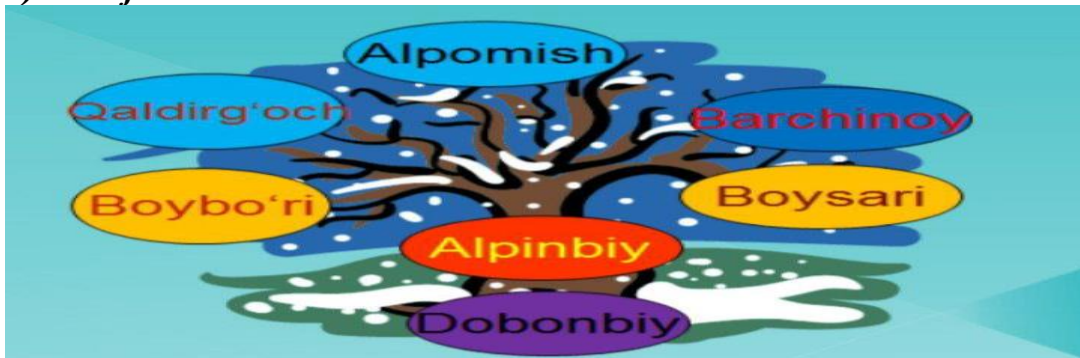
Chuyda-bo‘yin sirtidagi yo‘g‘on tomir

Suqsur-makiyon o‘rdak

Moya-urg‘ochi tuya

Tabla-ot boylanadigan joy

b) “Shajara”

d) Obrazlarni tasniflash

Yetakchi obrazlar

Epizodik obrazlar

☐ Alpomish

☐ Qultoy

☐ Barchinoy

☐ Boysari

☐ Qaldirg‘och

☐ Boybo‘ri

☐ Qorajon

☐ Ultontoz

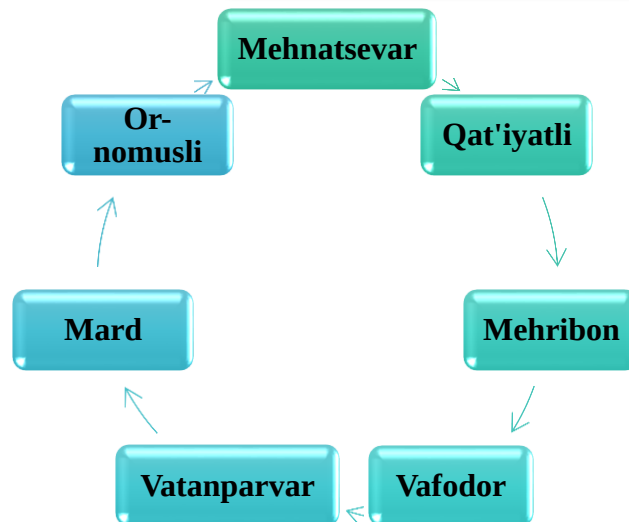
☐ Surxayl

☐ Ko‘kaman

☐ Ko‘kaldosh

III. Yangi mavzuni mustahkamlash

a) Alpomish portretini yaratish

b) Muammoli vaziyat

Muammoli vaziyat	Muammoli vaziyat sabablari	Muammoli vaziyat yechimlari
O‘n ming uyli qo‘ng‘irot elining Boysun-Qo‘ng‘irot yurtidan bosh olib ketishiga nima sabab bo‘ldi?	No‘rin so‘ralgan zakot; Boysaridagi qiziqqonlik, johillik, ma‘rifatsizlik; G‘urur ustun kelib, akaning o‘z ukasini yo‘ldan qaytarganligi;	Har qanday vaziyatda o‘ylab so‘ng qaror qilish lozim. Aks holda, bunday qaroro insonning birgina o‘ziga emas, atrofdagilarga ham ziyon keltirishi mumkin.

d) “Mozaika” usuli

Dostonni o‘qitishda ushbu usuldan foydalanish ham samaralidir. Bunda o‘quvchilarga “Alpomish” dostonidagi salbiy va ijobiy qahramonlar aralash holda beriladi, o‘quvchilar esa ularni ikki ustunga ajratib yozadilar va o‘sha qahramonlarga tavsif beradilar. Masalan,

Ijobiy qahramonlar	Salbiy qahramonlar
Qultoy, Boysari, Qaldirg‘och, Ultontoz, Ko‘kaldosh, Surxayl kampir, Boybo‘ri, Barchinoy, Qorajon, Shohimardon pir, Ko‘kaman, Toychixon,	
Boysari	Ko‘kaldosh
Qaldirg‘och	Surxayl kampir
Barchinoy	Ko‘kaman
Qorajon	
Shohimardon pir	

e) Alpomish obrazi misolida “Debat”

Ushbu metod o‘quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini o‘stiradi.

1-guruh Alpomishning o‘ziga xos voqelik bilan bog‘liq jihatlarini oqlaydi.	2-guruh Alpomishning ojizlik jihatlarini, kamchiliklarini qoralaydi.
Alpomish mard va jasur.	Alpomish qo‘rqoq va ojiz.
U or-nomusni har narsadan ustun qo‘yadi.	Alpomish o‘zining shaxsiy fikriga ega emas.
Do‘stga sadoqatli, yoriga vafodor.	Singlisi Qaldirg‘och sabab bo‘lmaganda, u yorini qutqarish kerakligi haqida o‘ylamas edi.
Vatanparvar o‘zbek o‘g‘loni.	Surxayl kampirning nayranggiga uchmasligi kerak edi.

Ribnikovaning fikriga ko‘ra metodika – bu vaqtdan unumli foydalana olish ko‘nikmasi, o‘quvchilar kuchini to‘g‘ri yo‘naltira olish malakasi, o‘quv materialidan asosiy va muhim bo‘lgan jihatlarini aniqlay olish malakasi. O‘quvchilarning individual xususiyatini e‘tiborga olgan holda umumiy faoliyat tizimini ishlab chiqish. Shunga ko‘ra darsni tashkil qilishda topshiriqlarni o‘quvchilarning yoshi va saviyasiga moslab tanlash darslarning samarali bo‘lishini ta‘minlaydi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, universitetlarda xalq dostonlari, badiiy va lirik asarlar bilan ishlash bilan ishlash sezilarli darajada sust. Biz buni amaliyot davrimizda kuzatdik. Bizning fikrimizcha, darslik ustida ishlash jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi hamkorlikda ish olib borishi lozim. Yuqorida sanab o‘tgan usullarimiz orqali o‘quvchining fikrlash, bog‘lanishli nutqi va bilimlarni tajribada qo‘llash qobiliyatini shakllantirishga erishish mumkin.

Turli metodika va pedagogik texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish darsni samarali tashkil etishda yordam berishi mumkin, ammo ta‘lim texnologiyalarini majburan qo‘llash orqali maqsadga erishib bo‘lmaydi. Aksincha, tajribali pedagoglar tomondan asoslangan yoki ular tomonidan qo‘llanilayotgan ilg‘or texnologiyalardan foydalanish bilan birga, ularni ijodiy rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. [4;81]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Adabiyot: Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 9- sinfi uchun darslik. / Q. Yo‘ldoshev, V. Qodirov, J. Yo‘ldoshbekov. [Mas‘ul muharrir: V.Rahmonov]. Qayta ishlangan 4-nashri. —T.: “O‘zbekiston” NMIU, 2019.
2. Sobirova Z. O‘quv jarayonini loyihalashtirish // Ta‘lim texnologiyalari. – T.: 2006. – № 3.

3. Xodjamqulov U.N., Botirova Sh.I. Adabiyot nazariyasini o‘qitish metodikasi. – T.: “BOOK TRADE 2022”) nashriyoti. 2022.
4. Yuldasheva Sh. O‘zbek tili va ta’limida innovatsion texnologiyalar/o‘quv qo‘llanma/. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2021.
5. www.ziyouz.com

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA HIKOYALARNI O‘QITISHNING METODIK JIHATLARI

*Matkarimova Saida Alimbay qizi,
Urganch davlat pedagogika instituti
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti*

Inson hayotida boshlang‘ich ta’lim juda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilar dunyoqarashi ham aynan boshlang‘ich sinf davrida rivojlanishi ma’lum. Binobarin, dunyoqarashi keng bo‘lgan inson har qanday sohada o‘z qobiliyatlarini namoyon qila oladi va atrofidagi insonlarga ta’sir o‘tkaza oladi. Shaxs ma’naviy fazilatlarining qaysidir miqdori tug‘ma bo‘lsa-da, ular, asosan, ta’lim-tarbiya vositasida shakllantiriladi. Shunday ekan, ta’lim jarayoni jamiyat taraqqiyotida, xalqimizning, shu jumladan, yoshlarimizning mentaliteti va ma’naviy qiyosafini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ko‘pchilik ko‘nikmalar boshlang‘ich sinfda o‘qituvchilar tomonidan o‘quvchilarda shakllantiriladi. Mazkur jarayonlarda o‘qituvchi asosiy rol o‘ynaydi. Bu o‘rinda uning o‘quvchilarni yo‘naltirishi, bolalarga mos metodlardan foydalanishi, ularning qiziqishlarini bilgan holda, darslikda berilgan topshiriqlarni bajarishga, ularni tahlil qilishga o‘rgatishi lozimdir. Boshlang‘ich ta’limda hajm jihatidan ixcham bo‘lgan badiiy asar janrlaridan hikoya, ertak, masal, she’r, rivoyat, asotirlar, dostonlardan parcha, xalq og‘zaki ijodi namunalari va ilmiy-ommabop maqolalar o‘qitiladi.

Turli janrdagi asarlar syujeti, uslubiy bo‘yog‘i, til vositalarining o‘ziga xosligi jihatidan o‘quvchilarga har xil ta’sir ko‘rsatadi. O‘qish savodxonligi darsida o‘qituvchi o‘rganilayotgan asarning janr xususiyatlarini inobatga olib, unga mos bo‘lgan an’anaviy yoki noan’anaviy pedagogik usullardan foydalanishi zarur.

Hikoya kichik hajmli badiiy asar bo‘lib, unda kishi hayotidagi ma’lum bir voqea, hayotning muhim tomonlari umumlashtirib tasvirlanadi. Hikoya ko‘pincha kishi hayotida bo‘lgan bir epizodni tasvir etadi. Uning mazmuni ertakdagidan ortiqroq hayotiydir. Hikoya mazmunan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mos janr hisoblanadi. Kichik yoshdagi o‘quvchilarni qahramonlarning xatti-harakati, tashqi ko‘rinishi, portret tasviri, voqea-hodisalar haqidagi hikoyalar ko‘proq qiziqtiradi. Shuning uchun bolalarni hikoya bilan tanishtirish uning sujetini tushuntirishga bog‘lab olib boriladi.

33.	HAKIMOVA ZEBO. Raqamli transformatsiya sharoitida yozma ishlarni o'quvchilarning sevimli mashg'ulotiga aylantirish mexanizmlari	461
34.	JUMANAZAROVA UMIDAXON. Bo'lajak o'qituvchilarga "Alpomish" dostonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish metodikasi	465
35.	MATKARIMOVA SAIDA. Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida hikoyalarni o'qitishning metodik jihatlari	470
36.	ABSATAROVA ASEM. Beneficial ways of learning grammar communicatively in English	473
37.	МИРЗАЕВ БОЙМИРЗО. Интегративный подход в системе непрерывного образования	474
38.	RAIMOVA MADINA. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'quv bilim faoliyatini baholash	477
39.	АСХАТОВА АНИСА. Механизм использования интеграционных технологий в образовательном процессе	479
40.	SANAKULOVA BAHORA. Interfaol usullardan foydalangan holda ingliz tili darslarini tashkil etish	481
41.	САМИЕВА ПОКИЗА. Интегративный подход и профессиональная компетентность	483
42.	ZARIBOVA HURMATOY. Madaniyat va tarixning insoniyat hayotidagi ahamiyati	486
43.	АСЛОНОВА ИРОДА. Уроки интеграции и как их организовать	487
44.	RIZAYEVA ASALOY. Sun'iy intellektning ahamiyati va insoniyat kelajagidagi roli	490
45.	АСКАРАЛИЕВА МУХЛИСАХОН. Роль интегрированного образования в развитии творческой компетентности учителей	491
46.	NURIDDINOVA DIYORA. Axborot texnologiyalarining ta'lim tizimidagi o'rni	493
47.	МУХАММАДБЕКОВА ГУЛЧИРОЙ. Современные средства обучения и методы интеграции в преподавании сказки	496
48.	ЭГАМБЕРДИЕВА ШОИРА. Обучение родному и иностранному языку на основе интегративного подхода	499
49.	ЧАМОЛИТДОНОВА РАЙХОНА. Тарзи таълими шумора дар синфи 6	501
50.	АСЛАНОВА САФИЯ. Методология применения интегрированных методов в современной образовательной системе	504
51.	AZIZOVA OYGUL. Rivojlangan mamlakatlarda ta'lim tizimi	506